

УДК 339.564:636.5

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ ПТАХІВНИЦТВА НА ЗОВНІШНІХ РИНКАХ

І. Яців, д. е. н, доцент

Львівський національний аграрний університет,

А. Завірюха, здобувач

Луцький інститут розвитку людини університету "Україна"

© І. Яців, А. Завірюха, 2014

Яців І., Завірюха А. Конкурентоспроможність української продукції птахівництва на зовнішніх ринках

Досліджено процес експорту продукції птахівництва українськими підприємствами. Сформульовані та апробовані пропозиції щодо методики оцінки конкурентоспроможності експортованої продукції. Розраховано коефіцієнти вагомості експорту м'яса птиці та яєць. Встановлені умови, завдяки яким зростають обсяги експорту української продукції птахівництва. Проаналізовано ефективність експорту продукції українських птахівничих підприємств та її залежність від державної підтримки галузі.

Ключові слова: птахівництво, експорт, м'ясо птиці, яйця, конкурентоспроможність.

Yatsiv I., Zaviryuha A. Competitiveness of the Ukrainian production of poultry farming in foreign markets

Process of export of poultry farming production by the Ukrainian enterprises is investigated. Offers concerning a technique of an assessment of competitiveness of exported production are formulated and approved. Coefficients of export ponderability of poultry meat and eggs are calculated. Conditions thanks to which volumes of export of the Ukrainian production of poultry farming grows are established. Efficiency of export of the Ukrainian poultry-farming enterprises production and its dependence on the state support of branch is analyzed.

Key words: poultry farming, export, poultry meat, eggs, competitiveness.

Яцв И., Зави́рюха А. Конкурентоспособность украинской продукции птицеводства на внешних рынках

Исследован процесс экспорта продукции птицеводства украинскими предприятиями. Сформулированы и апробированы предложения относительно методики оценки конкурентоспособности экспортированной продукции. Рассчитаны коэффициенты весомости экспорта мяса птицы и яиц. Установлены условия, благодаря которым растут объемы экспорта украинской продукции птицеводства. Проанализированы эффективность экспорта продукции украинских птицеводческих предприятий и ее зависимость от государственной поддержки отрасли.

Ключевые слова: птицеводство, экспорт, мясо птицы, яйца, конкурентоспособность.

Постановка проблеми. Нарощування експорту продукції є важливою умовою розвитку птахівництва в нашій країні. Ця галузь завдяки вкладеним у неї інвестиціям останніми роками динамічно розвивалася і внутрішні потреби в її продукції задовольняються практично повністю. Зокрема, споживання яєць на одну особу в Україні перевищило рекомендовану норму; на м'ясо птиці у 2013 році припадало 43,5% від загального обсягу споживання м'ясопродуктів, а отже, суттєве підвищення цього показника є проблематичним.

Тому провідні птахівничі підприємства докладають значних зусиль для збільшення обсягів реалізації своєї продукції за кордоном.

Водночас на зовнішніх ринках продукції птахівництва спостерігаємо жорстку конкуренцію між представниками різних країн. Для обґрунтування векторів подальшого розвитку українських птахівничих підприємств слід об'єктивно оцінити рівень конкурентоспроможності експортованої ними продукції, перспективи його зміцнення. Це потребує системного аналізу конкурентних позицій підприємств галузі на різних сегментах світового ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Процес експорту агропродовольчої продукції, вплив експортної діяльності на розвиток сільського господарства України та окремих його галузей є предметом досліджень багатьох вітчизняних учених. Серед

опублікованих останніми роками праць варто виділити ґрунтовний доробок В. І. Губенка, А. Д. Діброви, Т. О. Зінчук, С. М. Кваші, Л. В. Козак, Д. Г. Легези, Л. В. Назарової, Т. О. Осташко, В. П. Саблука, О. В. Шубравської та інших авторів. Дослідники зазначають, що Україна має значні можливості для експорту сільськогосподарської продукції та продуктів харчування, обсяги виробництва яких суттєво переважають місткість внутрішнього споживчого ринку [5, с. 51; 10, с. 107]. Попри це наявний потенціал використовують недостатньо ефективно через нерозвиненість інфраструктури, низьку якість продукції, недоліки в інституційному забезпеченні, брак кадрів, досвіду тощо [3, с. 107; 7, с. 361].

Учені вказують на помітні позитивні зміни, які відбуваються в промисловому птахівництві завдяки концентрації та модернізації виробництва [1; 13]. Значну увагу вони приділяють вивченню перспектив просування вітчизняної продукції на ринки окремих країн. Досліджуючи зовнішньоекономічну діяльність птахівничих підприємств, Н. М. Кутікіна пропонує власну методику виявлення потенційних ринків збуту для їх продукції [6]. Як доволі привабливий для вітчизняної продукції птахівництва науковці оцінюють ринок країн ЄС [4, с. 58-59]. Водночас наголошено на важливості збереження позицій на ринках країн Митного союзу [9, с. 31].

Результати зовнішньоекономічної діяльності представників українського птахівничого бізнесу характеризуються динамічними змінами під впливом низки чинників економічного та соціально-політичного характеру. В оцінці конкурентоспроможності їх продукції на зовнішніх ринках слід більшою мірою враховувати потенціал окремих категорій птахівничих підприємств. Це вимагає продовження дослідження процесу експорту продукції птахівництва.

Постановка завдання. Метою нашого дослідження є з'ясування конкурентних позицій українських експортерів продукції птахівництва на зовнішніх ринках, визначення можливостей їх зміцнення.

Виклад основного матеріалу. Категорія “конкурентоспроможність” є однією з основних у системі економічних характеристик, оскільки в ній знаходять відображення фі-

нансові, виробничі, організаційно-управлінські, маркетингові та інші можливості певного об'єкта. Конкурентоспроможність товару визначає наявність у нього характеристик, які задовольнятимуть вимоги споживачів і забезпечуватимуть тим самим реалізацію товару з вигодою для продавця (виробника). У разі експорту йдеться про спроможність товару задовольнити у певній країні вимоги споживачів щодо якості та ціни придбання відповідної продукції.

Найзагальнішим індикатором конкурентоспроможності певного товару на зовнішньому ринку є динаміка обсягів його експорту. Зростання відповідних показників вказує на те, що споживачі позитивно сприймають товар, виділяючи його з-поміж аналогічної продукції інших виробників. Стрімке зростання обсягів експорту українських м'яса птиці та яєць (табл. 1) є свідченням зміцнення їх конкурентних позицій на окремих сегментах зовнішнього ринку. У 2013 році Україна серед країн світу займала 15 місце за обсягом експорту м'яса птиці в натуральних показниках і 17 місце – за отриманими при цьому доходами. За вартістю експортованих яєць птиці у шкаралупі наша країна в цьому році зайняла доволі високе 12 місце.

Окрім яєць у шкаралупі, важливим експортним товаром є яєчна продукція з високим рівнем переробки – яйця птиці без шкаралупи та яєчні жовтки (код підгрупи товару 208 в УКТ ЗЕД). Вартість її експорту останніми роками також стрімко зростала, сягнувши у 2013 році 50,1 млн дол. США. За цим показником наша країна у світовому рейтингу зайняла доволі високе шосте місце. Експорт іншої продукції птахівництва, зокрема живої птиці, залишався незначним.

Одним із важливих індикаторів конкурентоспроможності виробника певного виду продукції є частка ринку, яка припадає на нього. Певною мірою такий підхід може бути застосований і до визначення конкурентоспроможності окремої галузі національної економіки на світовому ринку. Для цього слід оцінити частку експорту продукції підприємств країни у світовому експорті. Збільшення цієї частки відобразить зростання конкурентних позицій товару відповідної країни у світовому вимірі.

Таблиця 1

Зовнішньоторговельні операції підприємств України з продукцією птахівництва*

Рік	М'ясо та їстівні субпродукти птиці (код підгрупи товару 207 в УКТЗЕД)			Яйця птиці у шкаралупі (код підгрупи товару 407 в УКТЗЕД)		
	Вага, т	Вартість, тис. дол. США	Ціна 1 т, дол. США	Вага, т	Вартість, тис. дол. США	Ціна 1 т, дол. США
2007	5048	6176	1223	15047	22702	1509
2008	8366	11085	1325	10366	20224	1951
2009	18935	19522	1031	35514	42344	1192
2010	32457	41368	1275	20417	28233	1383
2011	49789	79035	1587	39039	52357	1341
2012	80653	145231	1801	29461	53858	1828
2013	145458	232097	1596	37487	73595	1963
2013 р. до 2007 р., %	у 28,8 разів	у 37,6 разів	130,5	249,1	у 3,24 раза	130,1

* Розраховано за даними джерела [11].

Оцінюючи конкурентоспроможність експортованої країною продукції птахівництва, варто також враховувати швидкі темпи зростання обсягів світового виробництва, споживання і відповідно зовнішньоекономічних операцій з м'ясом птиці та яйцями. Важливо оцінити, як підприємства галузі окремої країни використовують можливості, що виникають при цьому на світових ринках. З цією метою в процесі дослідження конкурентних позицій галузі птахівництва на світовому ринку пропонуємо розраховувати коефіцієнт вагомості експорту продукції країною (I_{BE}) за формулою:

$$I_{BE} = \frac{E_i}{E_{заг}} : \frac{Q_i}{Q_{заг}},$$

де E_i , $E_{заг}$ – обсяг експорту продукції відповідно країною і світовий; Q_i , $Q_{заг}$ – обсяг виробництва продукції країною і світовий.

Чим вищий відповідний коефіцієнт, тим повніше використовують виробники певної країни власний експортний потенціал, що проявляється в захопленні ними певної частки світового ринку. Розрахунок коефіцієнта вагомості експорту Україною продукції птахівництва показано в табл. 2. Наведені в ній дані свідчать про помітне зростання вагомості українського експорту продукції птахівництва на світовому ринку. З'ясовано, що позиції вітчизняних експортерів яєць є дещо міцнішими, аніж експортерів м'яса птиці.

Водночас підкреслимо, що йдеться не про абсолютну конкурентоспроможність продукції на будь-якому сегменті ринку, а про спроможність вітчизняних виробників досягати успіху на окремих його сегментах.

Протягом 2011-2013 років майже третина експорту м'яса птиці припадала на Російську Федерацію. Серед покупців вітчизняної курятини (а майже повністю експорт м'яса птиці складається саме з цієї продукції) – Казахстан і Молдова, інші країни ближнього зарубіжжя. Водночас у структурі експорту м'яса птиці відбуваються помітні зміни. Як доволі ненадійний оцінюють експерти ринок Російської Федерації [2]. Натомість розширюються поставки в країни Близького Сходу, Північної Африки. Значні перспективи пов'язують з Китаєм. А всього у 2013 році українські виробники курятини реалізували свою продукцію у понад 40 країн світу. У липні 2013 року українські компанії отримали дозвіл на експорт продукції птахівництва до Європейського Союзу. Права експортувати курятину набули чотири підприємства (“Миронівська птахофабрика”, “Миронівський м'ясопереробний завод “Легко”, птахофабрика “Снятинська Нова” і “Агрормарс”), які вже восени почали відвантажувати до країн ЄС свою продукцію. У 2014 році Україна отримала квоту на безмитний експорт до ЄС м'яса птиці в обсязі 16 тис. тонн. Зважаючи на дуже серйозну

систему контролю безпечності та якості продукції в країнах Євросоюзу, вихід на відповідний ринок для українських виробників важливий не стільки з огляду на обсяги реалізації продукції, скільки як отримання певного визнання, високого статусу. Понад половина експорту українських яєць у шкаралупі останніми роками припадала на Ірак. Серед основних партнерів – країни Близького Сходу, деякі африканські країни (зокрема Ангола, Ліберія) і, традиційно, країни ближнього зарубіжжя, зокрема Російська Федерація, Азербайджан, Молдова. Серйозні труднощі вітчизняні експортери яєць відчувають не

стільки через економічні, скільки через політичні чинники. Йдеться про нестабільність ситуації в Іраку та Сирії, яка негативно позначається на зовнішньо-економічних операціях, загострення відносин з Російською Федерацією. Основними імпортерами української яєчної продукції з високим рівнем переробки є країни Азії – Об'єднані Арабські Емірати, Йорданія, Індонезія, а також африканський Єгипет. Перспективним сегментом ринку для вітчизняних експортерів можуть бути й країни Євросоюзу, в які вони отримали квоту на поставку у 2014 році 3 тис. т яєчної продукції.

Таблиця 2

Розрахунок коефіцієнтів вагомості експорту Україною продукції птахівництва*

Показник	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2013 р. до 2009 р., +/-
М'ясо птиці						
Обсяг**, тис. т:						
Україна	18,9	32,5	49,8	80,7	145,5	126,6
світ	12124,7	13214,0	14127,7	14218,9	13983,8	1859,1
Обсяг виробництва м'яса птиці, тис. т:						
Україна	894,2	953,5	995,2	1074,7	1168,3	274,1
світ	93668	98067	102297	104902	106807	13139
Частка України, %, у світовому:						
експорті	0,16	0,25	0,35	0,57	1,04	0,88
виробництві	0,95	0,97	0,97	1,02	1,09	0,14
Коефіцієнт вагомості експорту	0,17	0,26	0,36	0,56	0,95	0,78
Яйця						
Обсяг експорту***, тис. т						
Україна	43,5	31,5	54,1	55,4	76,1	32,6
світ	3667,0	3734,5	3731,3	4217,7	4425,5	758,5
Обсяг виробництва яєць, тис. т:						
Україна	883,8	973,9	1064,2	1092,8	...	...
світ	62794,0	64202,8	65233,6	66373,6	...	...
Частка України, %, у світовому:						
експорті	1,19	0,84	1,45	1,31	1,72	0,53
виробництві	1,41	1,52	1,63	1,65	...	...
Коефіцієнт вагомості експорту	0,84	0,55	0,89	0,79	...	...

* Розраховано за даними джерел [12; 14; 15].

** Код товару 0207 у міжнародній класифікації (м'ясо і харчові субпродукти домашньої птиці).

*** Коды товарів 0407 і 0408 у міжнародній класифікації (яйця птиці у шкаралупі; яйця птиці без шкаралупи).

Основним чинником, який визначає рівень конкурентоспроможності продовольчої продукції, є ціна її реалізації за умови, що якісні характеристики товару відповідають прийнятим у країні-імпортері стандартам. Якщо продукція вже реалізована на зовнішньому ринку, це свідчить про те, що її ціна загалом задовольняє імпортера, який має змогу вибирати між товарами різних країн.

Як свідчать дані табл. 3, середні ціни експорту вітчизняної продукції птахівництва протягом останніх років характеризуються тенденцією до зростання, що свідчить про підвищення рівня їх конкурентоспроможності.

Водночас рівень цін, за яким Україна експортувала м'ясо птиці, останніми роками був відносно низьким. Він помітно поступався показникам країн – провідних експортерів зазначеного виду продукції (крім США) та середнім на світовому ринку.

Отже, Україна прагне закріпитися на ринках інших країн, пропонуючи дешевшу продукцію. Натомість середні ціни експорту українських яєць у шкаралупі були доволі високими відносно низки країн – лідерів з експорту цієї продукції. Зокрема, у 2013 році вони помітно перевищували ціни експорту яєць, вироблених у Нідерландах, Туреччині, Польщі, сусідніх Білорусі та Росії.

Таблиця 3

Динаміка цін і собівартості продукції птахівництва, виробленої підприємствами України*

Показник	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2013 р. до 2009 р., %
М'ясо птиці, забійна вага						
Ціна експорту, грн/т	8033	10118	12645	14392	12757	158,8
Середня ціна реалізації всіма каналами, грн/т	12567	13369	14027	15149	14293	113,7
Собівартість 1 т реалізованого м'яса птиці, грн	14714	13978	16853	16323	15873	107,9
Яйця						
Ціна експорту**, грн/т	9287	10975	10685	14608	15690	168,9
Середня ціна реалізації всіма каналами, грн/т	7059	8171	9017	10923	11306	160,2
Собівартість 1 т реалізованих яєць, грн	6243	6888	6495	7157	7658	122,7

* Розраховано за даними статистичних бюлетенів "Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах" [8] за відповідні роки та джерела [14].

** Яйця в шкаралупі (код підгрупи товару 407 УКТ ЗЕД).

Конкурентоспроможність експортованої продукції птахівництва залежить від її якості та ресурсомісткості. Висока якість продукції необхідна для задоволення зростаючих запитів споживачів і відображається в реалізаційній ціні. Ресурсомісткість продукції відображається в її собівартості. Для того щоб оцінити вигідність експорту м'яса птиці та яєць вітчизняного виробництва, порівнюємо ціни їх експорту зі середніми цінами реалізації відповідної продукції підприємствами промислового птахівництва за усіма напрямками та її собівартістю (див. табл. 3).

Для переведення цін експорту в гривні враховані середньорічні показники офіційного курсу національної валюти до долара США, які змінювалися від 7,791 грн/дол. у 2009 році до 7,993 грн/дол. у 2013 році. Ціни на м'ясо птиці та його собівартість обчислені з урахуванням виходу продукції в забійній вазі. Для цього враховане співвідношення між виробництвом м'яса птиці в забійній вазі та вирощуванням птиці в живій вазі, яке за даними Державної служби статистики України [12], останніми роками становило 0,74.

Проведений аналіз показав, що ціни експорту м'яса птиці були нижчими за середні ціни реалізації цієї продукції сільськогосподарськими підприємствами України (які звітують за формою №50-сг) за всіма напрямками. Розрив між зазначеними показниками зменшується, однак є підстави для висновку, що експорт як канал збуту продукції м'ясного птахівництва не виділяється особливою вигідністю порівняно з її реалізацією на внутрішньому ринку. Намагання збільшити експорт пов'язане насамперед з обмеженою місткістю внутрішнього ринку, що ускладнює нарощування доходів.

Помітно також, що ціни експорту, як і ціни реалізації м'яса птиці на внутрішньому ринку, є нижчими за собівартість виробленої продукції. Однак показники цін не враховують доходів у вигляді відшкодування ПДВ, які у м'ясному птахівництві є дуже вагомими. Ці самі форми державної підтримки поширюються й на експорт продукції птахівництва. Отож, завдяки відшкодуванню ПДВ і м'ясне птахівництво як галузь, і експорт м'яса птиці для вітчизняних виробників загалом є рентабельними.

Під час обчислення цін реалізації на внутрішньому ринку та собівартості яєць врахована вага одного яйця – 57,75 г. З'ясовано, що ціни експорту яєць у шкаралупі помітно перевищують середні ціни їх продажу сільськогосподарськими підприємствами України за всіма напрямками. З урахуванням доволі високого рівня рентабельності яєць економічна ефективність їх експорту не викликає сумнівів.

Наведені в табл. 3 дані свідчать, що протягом останніх років темпи зростання собівартості продукції птахівництва, особливо м'яса птиці, були не надто високими. Значною мірою це пов'язано з використанням прогресивних технологій на провідних підприємствах галузі, де виробляють більшість продукції. На цих підприємствах доволі серйозно контролюють використання ресурсів у виробничому процесі.

Найбільша частка у структурі витрат на виробництво продукції птахівництва припадає на корми. У 2013 році вона становила 67,4% у м'ясному птахівництві та 60,4% – в яєчному. Розвинуте зернове господарство створює сприятливі умови для досліджуваної галузі. Агрохолдингові птахівничі компанії мають у своєму складі сучасні потужні ком-

бікормові заводи. Зважаючи на високу транспортабельність концентрованих кормів, немає потреби тісно прив'язувати розміщення птахофабрик до місць вирощування зернових культур. Варто вказати й на великі обсяги в Україні соняшнику, адже соняшниковий шрот – також важливе джерело кормів для птахівництва.

Доволі невелика частка у структурі витрат у галузі припадає на оплату праці. У 2013 році відповідні видатки становили всього 2,9% у загальних витратах на виробництво м'яса птиці і 7,6% – у витратах на виробництво яєць. Дешевизна робочої сили може вважатися конкурентною перевагою українського промислового птахівництва. Однак це так звана конкурентна перевага “низького порядку”, на яку не слід опиратися, розглядаючи стратегію розвитку галузі на тривалу перспективу.

Основні конкурентні переваги промислового птахівництва пов'язані з присутністю в галузі великих за розмірами підприємств, об'єднаних в агрохолдинги, які й виступають основними експортерами м'яса птиці та яєць. Завдяки наявності значних фінансових ресурсів у таких підприємствах використовуються сучасні технології, розвивається ефективна система маркетингу. Тут досягнуто високої продуктивності праці, впроваджується система жорсткого контролю за якістю продукції.

З іншого боку, модель аграрного сектору, в якій домінують потужні структури агрохолдингового типу, чимало вітчизняних учених сприймають доволі критично. З погляду врахування суспільних інтересів, створення умов для розвитку малого й середнього бізнесу на сільських територіях, уникнення екологічних проблем високий рівень концентрації промислового птахівництва створює певні загрози. Однак з позиції формування конкурентних переваг на світовому ринку це, швидше за все, сильна сторона досліджуваної галузі.

Висновки. Вітчизняне птахівництво стало одним із помітних гравців на світовому ринку м'яса птиці та яєць. Нарощування експорту української продукції опирається на технологічний прогрес у діяльності її виробників. Збільшується кількість ринкових сегментів, на які вони виходять з нею. Лідери галузі приділяють велику увагу підвищенню якості продукції.

Для подальшого зміцнення досягнутих на світовому ринку позицій маємо всі необхідні ресурси: кормову базу, кваліфіковану робочу силу, вигідне географічне положення країни тощо. Подальше зміцнення конкурентоспроможності галузі залежатиме від управлінсь-

ких рішень, прийнятих на різних рівнях – від окремого підприємства до національного. Вітчизняне птахівництво, як і країна загалом, перебуває на переломному етапі свого розвитку: може втратити здобуті позиції або ж вийти на якісно новий рівень.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК

1. Аналітичні дослідження ефективності функціонування галузі тваринництва на середніх і великих сільськогосподарських підприємствах / [І. М. Демчак, І. Ю. Бісюк, Д. М. Микитюк та ін.]. – К. : НДІ “Укragропромпродуктивність”, 2014. – 151 с.
2. Дичаковська В. Ринок птиці та яйця: стабільне зростання [Електронний ресурс] / Вікторія Дичаковська // AgroTimes. – 2014. – 28 квітня. – Режим доступу: <http://www.agrotimes.net/journals/article/rinok-ptici-ta-ujajca-stabilne-zrostannya>.
3. Діброва А. Д. Основні тенденції розвитку зовнішньої торгівлі агропродовольчою продукцією / А. Д. Діброва, О. В. Одосій // Економіка АПК. – 2012. – №2. – С. 95-102.
4. Експорт та імпорт продукції аграрного сектору України: стан та тенденції / [Кваша С. М., Власов В. І., Кривенко Н. В. та ін.] ; за ред. С. М. Кваші. – К. : ННЦ ІАЕ, 2013. – 80 с.
5. Зеліско Н. Чинники формування конкурентних переваг АПК України в контексті інтеграції у світовий економічний простір / Н. Зеліско, В. Крупа // Аграрна економіка. – 2013. – Т. 6, № 3-4. – С. 49-54.
6. Кутикіна К. М. Формування системи розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств птахівництва на засадах нетарифного регулювання : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук / К. М. Кутикіна. – Львів, 2014. – 20 с.
7. Назарова Л. В. Формування стратегії зовнішньоекономічної діяльності підприємств аграрної сфери: практичний і теоретичний аспект : монографія / Л. В. Назарова. – Херсон : Грін Д. С., 2013. – 454 с.
8. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2013 рік : стат. бюлетень [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – К. : [б. в.], 2014. – 84 с. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua.
9. Пугачов М. І. Інтеграційні альтернативи для АПК України в умовах світової економічної кризи / М. І. Пугачов, А. О. Мельник // Економіка АПК. – 2014. – №4. – С. 28-32.
10. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / за ред. Ю. О. Лупенка, В. Я. Месель-Веселяка. – К. : ННЦ “ІАЕ”, 2012. – 182 с.
11. Сумарний обсяг імпорту та експорту окремих підгруп товарів за кодами УКТЗЕД [Електронний ресурс] / Митна статистика. – Режим доступу : <http://arc.customs.gov.ua/dmsu/control/cstat/f11/showstat>.
12. Тваринництво України 2013 : стат. зб. [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – К. : [б. в.], 2014. – 212 с. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua.
13. Янишин Я. Теоретичні основи ефективності виробництва продукції птахівництва / Я. Янишин, О. Булик, Т. Тимофіїв // Аграрна економіка. – 2013. – Т. 6, №3-4. – С. 74-80.
14. Export Impact for Good [Electronic resource] / International Trade Centre. – Mode of access : <http://www.intracen.org/>.
15. Food Outlook [Electronic resource] / Global Information and Early Warning System. – Mode of access : <http://www.fao.org/GIEWS/English/fo/index.htm>.

